

ואמנם יש שכתבו (ע' תורת חיים) שדוקא לענין עיבור הזמין הנשיא מאמש, כדי שיתנו דעתם היטב להתבונן אם לעבר אם לאו, ולא משום חיזוק ענין הקביעות — ולכן לענין חליצה אפשר להזמין לאותו יום. ע' בשו"ת יביע אומר ח"ג אה"ע כו, השיטות השונות.

דף יא

הערות באורים וציונים

'מעשה ברבן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה לעלייה. השכים ומצא שמונה. אמר מי הוא שעלה שלא ברשות...' — יש מפרשים שאעפ"י שצריך להזמין, די שאומר 'השכימו שבעה לעליה', הלכך לא ידע רבן גמליאל מי הוא שעלה שמיני שלא במזומן (ער"ח ורמ"ה).
ויש אומרים שצריך שיומין אנשים מסויימים. ומה ששאל מי הוא שעלה שלא ברשות — או מפני שהשליח הזמין ולא הוא, או שלא רצה לכייש את השמיני בפני חבריו שלא ידעו מיהו (ע' רבנו יונה וחדושי הר"ן. וע"ע מרגליות הים ועינים למשפט).

'השכימו לי שבעה לעלייה' — מכמה מקומות מוכח שמקום קביעות בית דין היה בעליה, במקום גבוה. ע' במובא להלן כו.

'אתה הוא שציערת לאבא?! אמר לו: לא תהא כזאת בישראל' — מהרש"א פרש [דלא כרש"י] 'צערת לאבא' — בכך שיצאת ויצאו כולם אחריו. וענה לו: 'לא תהא כזאת בישראל' — אף שביטול תורה הוא עוון פלילי, אין לבייש אדם מישראל בכל אופן, לכך יצאתי.

'בהלל הזקן... תלמידו של עזרא' — על הקשר שבין עזרא להלל — ע' בספר תקנת השבין עמ' 23-24. וע"ע דובר צדק עמ' 52 ואילך; בן יהודיע.

'שאין מספדין על הרוגי מלכות' — יש לפרש הטעם, כדי שלא להשהות את קבורתו, שלא יימלך המלך ויורה שלא לקברם. עוד י"ל משום הקפדת המלכות, שיראה כזלזול בכבוד המלך או משום סכנת המספדים, שלא יתפשם המלך בתואנה שאלו חבריו של ההרוג (עפ"י יד רמה).

'ומעשה ברבן גמליאל שהלך ליטול רשות אצל שלטון אחד שבסוריא' — ערש"י. ויש שפרש, ליטול רשות לעבר השנה, כי כל המסים והארנונות תלויות ונקבעות עפ"י קביעות השנה (עפ"י יד רמה).

'... ושהה לבא ועיברו את השנה על מנת שירצה רבן גמליאל, וכשבא ר"ג ואמר רוצה אני נמצאת שנה מעוברת' — המאירי כתב שמלמדים את הנשיא שירצה הואיל ויצא עליו שם אדר. משמע מדבריו שהבין מפשט הגמרא שגם אם בא הנשיא לאחר שנכנס חודש העיבור — מועילה הסכמתו למפרע. (וכן נראה בשפת אמת (ר"ה כד). שרצה ללמוד מכאן שמועילה אמירת בית דין 'מקודש' קודם קבלת העדות, על מנת שתימצא העדות אחר כך מכוונת — ומשמע שנקט שחל העיבור למפרע כדהתם).

ואעפ"י דקיימא לן בדאורייתא 'אין ברירה' — כאן שונה, שהתנאי הוא על מנת שלא ימחה הנשיא, הלכך הכל מודים שחל למפרע אם לא מיחה בסוף, שכל תנאי שב'שב ואל תעשה' לכולי עלמא יש ברירה (עפ"י דרוש וחדוש רעק"א כתובות ג, מר"ש איגר. וכ"כ המנחת-חינוך (ד, לה) עפ"י ד השאגת אריה (צג) שחילק בכך). ויש חולקים וסוברים שאין מועיל ריצוי הנשיא אלא אם כן נתרצה קודם שיגיע ניסן, אבל לאחר מכן, הואיל וכבר אי אפשר לעבר, אין אומרים הוברר הדבר למפרע (עפ"י טורי אבן ר"ה לא: וע"ע מנחת חינוך שם; מרגליות הים).

יש להעיר שלדעת הרבה מהראשונים והאחרונים, כל שעומד הדבר להתברר בודאי — יש ברירה (עתוס' גטין כה: ומהרש"ל שם ובב"ק פ"ה; קצוה"ח סא). ואף כאן עומד להתברר, או שירצה הנשיא או שלא ירצה. ואם תאמר שמא ימות — אף זה נחשב כהוברר, שאם נוקטים שצריך רצון חיובי — הוברר שלא רצה. ואם די בכך שלא ימחה — הוברר שלא מיחה.

זמפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן — אף למה שכתבו התוס' בפסחים (ג:) שאין חיוב עליה לרגל מחוצה לארץ, אעפ"י כ אם החמירו על עצמם ועקרו לעלות — מעברים עבורם. [וה'מפרש' על הרמב"ם (בהל' קדה"ח) כתב שהכוונה ליושבי ארץ ישראל, שכן כונו בזמן בית שני. אך העיקר נראה — כמו שכתבו התוס' כאן — על בני חו"ל] (ספר הזכרונות, עמ' 62. וע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח שצה, כו — אודות גלויות ישראל בזמן הבית).

'אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים... אבל עושין אותן סעד לשנה. כיצד, רבי ינאי אומר משום רבן שמעון בן גמליאל: מהודיעין אנהא לכוון דגוזליא רכיכין...' — ברמב"ם (קדוש החדש ד, ז) ובמאירי מבואר [שלא כשיטת רש"י ותוס'] שדברים אלו, גדיים טלאים וגזלות, אינם מהוים סיבה לעיבור כל עיקר, אלא משמשים 'סעד' גרידא בכך שמודיעים לעם גם ענינים אלו באגרות ששולח הנשיא. (וכבר פרש כן רבנו חננאל במסכת ראש השנה כ. ואילו דעת הר' אהרן ב"ר משולם והרמ"ך (מובאים בכס"מ קדוה"ה ד, טז) כרש"י ותוס'. וכן כתב הרמ"ה. וערש"י ר"ה כא: ד"ה על ניסן ותוס' שם; ספר הזכרונות, עמ' 63). ויש להבין מה סיבה של הזכרת הגדיים וכו' כסעד, בזמן שלאמיתו של דבר אין הדברים הללו מהוים סיבה אמיתית לעיבור.

ועוד משמע מדברי הרמב"ם (שם ד, יז) שהודעת הנשיא לעם ושליחת האגרות, דין הוא מדיני העיבור. ועוד דין נוסף — לנמק לעם מדוע עיברו את השנה. וצריך באור ביסוד דינים אלו, מה טעמים ומאין מקורם?

הנה מבואר בתוספתא (סנהדרין ב, ו) 'רבן שמעון בן גמליאל ור' אלעזר בר' צדוק אומרים: אין מעברין את השנה ואין עושין צרכי ציבור אלא על תנאי כדי שיקבלו רוב הציבור עליהם'. ויש לפרש שעבור השנה וקדוש החדש [בזמן הראיה דוקא], אף על פי שתלויים בנשיא ובבית דין, זקוקים הם להסכמת וקבלת כלל ישראל, כי באמת כל ישראל המה המקדשים, וב"ד נחשבים כעושים את שליחות הכלל. אשר על כן ההודעה לציבור איננה מיועדת לפרסום גרידא, אלא נצרכת לעצם קביעות העיבור וקיומו. לפיכך צריך העם לדעת את טעם ההוראה. והוא ענין הודעת סיבת העיבור לעם, וגם את הנימוקים הנלוים (שעורים לזכר אבא מרי ז"ל' עמ' קנג-קנד. וע"ע בכל ענין זה בחדושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם, ובמה שהעיר על דבריו בספר בית ישי כט).

רצו חדש רצו שלשים יום — כלומר, כלפי מה שאמר תנא קמא שלעולם מוסיפים שלשים, ואפילו אם עדים ראו את המולד ביום השלשים — אין מקבלים אותם לקדש החדש בו ביום (כדין 'מעברין את

החודש לצורך' — ר"ה כ. — כלפי זה אמר רשב"ג שמדין העיבור אין צורך דוקא שלשים אלא נשאר הדבר כשאר חדשים שמצוה לקדש על פי הראיה, ואם באו עדים ביום שלשים — מקדשים אותו או, ואם לא באו — מעברים החודש.

אלא שבשעת שליחת האגרות, שעדיין אין ידוע מתי יבואו עדים של ר"ח ניסן — אפשר לכתוב בהן ל' או כ"ט ואין הקפדה בדבר, כיון שמשך תוספת העיבור הוא מחזור נוסף של לבנה, שהוא כ"ט יום י"ב שעות ועוד, וכיון שאין מציינים שעות, ניתן לכנות התוספת 'שלשים יום' וניתן לכנות 'עשרים ותשעה יום'. [ומסתבר שב"ר כותבים באגרות לפי מה שייראה להם על פי חשבונותיהם, אם אפשר למולד שייראה ביום כ"ט אם לאו. ע' 'בירור הלכה']. ואולם יודעים בני הגולה שאין לסמוך על לשון זו, ומספר הימים שכתוב באגרות אינו קובע כלום, ועדיין הם חסרים ידיעה אם נתעבר אדר אם לאו (כן הוכיח בחזון איש או"ח קמב, ג. וכע"ז כתב ר"צ הכהן בספר הזכרונות, עמ' 67. וע' מנחת חינוך ד, ה).

(ע"ב) 'מהודעין אנהא לכוון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא' — רש"י כתב כאן שזמן ביעור מעשרות בערב הפסח. וכן כתב בפירושו לתורה (תבא, כו). וכן דעת כמה ראשונים (ע' תורי"ד נדרים פד: תוס' ר"ה ד. וב"מ יא: עפ"י נוסחתם במשנה (מעשר שני ה, ו)).

ואולם נוסחת הרמב"ם (הל' מעש"ש יא, ז), במשנה: ערב יום טוב האחרון של פסח', וכן דעת הרמ"ה כאן שהשיג על רש"י. וכן פסק בשלחן ערוך (יו"ד שלא, קמד. וע' בשו"ע הגר"ז או"ח תל, ג) — הובא ברש"י; גליוני הש"ס; מרגליות הים; שו"ת יביע אומר ח"ד או"ח לט, ה) — בנוגע להפסדת 'וערבה' בשבת הגדול, שכתב הלבוש טעם קריאתה, משום הודעה על ביעור מעשרות הכתוב בה).

'דילמא בתר דעבורו' — כמה ראשונים פרשו, אחר שהעבירוהו מנשיאותו והיה עמו ר' אלעזר בן עזריה. ולפרוש זה המדובר כאן על רבן גמליאל דיבנה, זקנו של רבי יהודה הנשיא, ולא על רבן גמליאל הזקן. ואף על פי שהיה לאחר החרבן, אמרו 'דגזוליא רכיכין ואמריא דעדקין' — כי המשיכו להשגיח בענין הקרבנות אעפ"י שאין הבית בנוי, שאם ייבנה המקדש לאלתר הכל יהא מוכן ומזומן על מכוננו [על דרך שמצינו שתקנו תקנות משום 'מהרה יבנה המקדש'] (חדושי הר"ן). ועל כל פנים כסעוד היו עושים אותם. (ע' רמ"ה וריא"ז בקונטרס הראיות. וע' בהגהות מלא הרועים פסחים פח:).

וריעב"ץ (בשאלת יעב"ץ ח"א פט) צידד להוכיח מכאן ומכ"מ, שגם לאחר חרבן הבית היתה תקופה שהמשיכו להקריב קרבנות על המזבח. [ואף קרבן יחיד הקריבו לפי פרוש זה — שהרי הזכירו כאן קיני יולדות. ואמנם לא הותרה הטומאה ביחיד, אך הלא היה קיים אפר פרה עד לימי האמוראים — ע' חמרא חיי ומרגליות הים]. וע' בחדושי הרד"ל כריתות ט, ובמובא בפסחים עד.

'על שלשה דברים מעברין את השנה, על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה; על שנים מהן מעברין...' — אע"פ שאם התקופה חלה בזמן הראוי לה, אם יעברו מפני איחור האביב ובישול הפירות, יימצא שפסח יחול כעבור חודש מתחילת תקופת ניסן (וכן בזמנינו יארע כן לעתים — בשנה השמינית למחזור הלבנה, כגון בשנות תרפ"ט ותשכ"ז, שפסח חל יותר משלשים יום אחרי התקופה האמתית). וכן חג הסוכות יחול לאחר עבור חדש מתחילת תקופת תשרי — אין חשש בדבר, כי לא הקפידה תורה אלא שיפול החג בתוך התקופה, לאו דוקא בתוך 'ניסן' של חמה [כלומר בחודש הראשון משלשת 'חדשי' תקופת ניסן], או ב'תשרי' של חמה (עפ"י יד רמה. וע' בקובץ עלה יונה עמ' יז-יט. ושם העיר שמשמע מדברי רש"י בראש השנה (כא). שמ"מ יש הגבלה מסוימת באיחור ניסן. וכן הביא שהדבר נוגע לדברי הירושלמי. עש"ע).

הערת הגר"מ מאוזן שליט"א על מה שהוזכר שבשנה השמינית חל פסח לאחר שלשים יום מיום התקופה — 'כבר נתחבר על זה ספר שלם בשם 'על השמינית' מהמהנדס ר' יעקב לוינגר בשנת התשמ"ו. עיין עליו).

'איבעיא להו על התקופה שמחין או על התקופה מעברין. תיקו' — הגם שאין שום נפקותא בדבר, נסתפק בפשט דברי הברייתא. ובשו"ת חות יאיר (קכה) עמד על כך, והראה דוגמאות נוספות לכיוצא בזה.

'על שלשה ארצות מעברין את השנה; יהודה ועבר הירדן והגליל. על שתיים מהן מעברין ועל אחת מהן אין מעברין' — רש"י כתב בתוך דבריו שאפשר להביא עומר מעבר הירדן, כאשר אין מוצאים מיהודה. (וכ"כ במנחות פג:). ואולם מפשטות דברי הר"ן בנדרים (כב. ד"ה הוא שעתא) נראה שחולק על כך (ע"ש בגליון הש"ס).

ובחזון איש (ערלה יג, ב) נקט לעיקר שמביאים עומר מעבר הירדן, וכן הוכיח מדברי הרמב"ם (קדוש החדש ד, ג, ד). [ועוד הוכיח (שם בסק"א) שאף הר"ן לא כתב כן לענין ערלה ושביעית שנוהגות אף בעבר הירדן]. וצידד לומר שאף הר"ן מודה בדבר, וכוונתו שלא החשיבה התורה את כניסת ישראל לעבר הירדן המזרחי ככניסה לארץ, שלא נתחייבו אלא כשעברו את הירדן, ולעולם דינו כא"י גם לענין עומר. בספר משך חכמה (אמור כג, י) הבין דברי הר"ן כפשטותם, וכתב לדייק (עפ"י דרשת הספרי במק"א) כן מלשון 'אשר אני נותן לכם' — שבא למעט עבר הירדן, שנטלוהו בעצמם. (כמובן אין זו דרשה גמורה, שהרי גם בשביעית כתוב כן — ריש בהר — ולכו"ע נוהגת שביעית בעבר הירדן, כמו שהוכיח החזו"א). יש מי שכתב שאין מחלוקת בין רש"י להר"ן, ושני 'עבר הירדן' הם (משכיל לאיתן — מובא בשלמי נדרים שם. וע"ע בקרן אורה, רש"י, הר צבי, חידושי בתרא — נדרים שם. וע' במרגליות הים כאן; בית ישי דרשות ס, א).

עניני אגדה

'ור' חייא מהיכא גמיר? מר' מאיר... ור' מאיר מהיכא גמיר לה, משמואל הקטן, ושמואל הקטן מהיכא גמיר...' — שני יסודות יש לשמוע כאן: א. גם דבר שהוא מסתבר מאליו, לא נהגו בו אלא על פי לימוד ממעשה רב, ולא סמכו על סברת עצמם. וזהו ששאלו על כל אחד, 'מהיכא גמיר לה?'. ב. על כל אחד ללמוד מרבו המשתיך אליו, שהרי ר' חייא לא למד משמואל הקטן אלא מר' מאיר. ועוד, מקור לכולם ממשה רבינו ע"ה, והוא כתוב במפורש, ומדוע כולם לא למדו ממנו? — אלא שאפילו מן התורה אי אפשר ללמוד מעצמו אלא דוקא מפי הרב, ומפי רבו השייך לו — ממנו אפשר לקבל, לא מזולתו (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ — ו תשל"ב. וע' מהרש"א. וכן האריך ביסוד הראשון הרי"ל בלוך מטלו, ב'שעורי דעת' ח"א, מאמר כל ישראל ערבים, עמ' 152).

'ורבי חייא מהיכא גמיר לה מרבי מאיר... ואיבעית אימא ממשה' — "ולא קאמר ויושע ממשה, דביושע ובמשה בתרוויי' הקב"ה קאמר לה" (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'ואף על פי כן היו משתמשין בבת קול' — עתוס'. זו לשון רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין (דובר צדק עמ' 142):

'... הנה ענין קלא דהדרא הוא הנקרא 'בת קול' בלשון רז"ל, שאמרו במדרש (שמו"ר סוף פרשה כט) אדם יש לקולו בת קול. וע' בתוס' פ"ק סנהדרין גבי משמתו נביאים אחרונים נסתלקה נבואה ועדיין משתמשים בבת קול — פשוו התוס' דבת-קול היינו קלא דהדרא מקול השי"ת ע"ש. ובפרק קמא דבבא-בבא (יב.) איתא, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים, ושם אחר-כך: דניתנה לשוטים ולתינוקות; — והאמת הכל אחד, ורז"ל בירושלמי (פרק 'במה אשה') גילו לנו בסיפורים שסיפרו שם עם הבת-קול שהיא שמיעת קול בני אדם ממש, המדברים לעניניהם, והם אין מתכוונים כלל לזה, רק הוא השומע יודע מזה למה שהוא צריך. וזה שלמדוהו שם מקרא ד'ואוניך תשמענה דבר מאחריך', וכן למדו בבלי...

פירוש, בסוד אחרים, דאין הזיווג והשפעות השי"ת אלינו פנים בפנים שנכיר ונדע איך השי"ת הנותן ואנו מקבלים מיד ליד, שזהו הנבואה במאמר כה אמר ד' שהיה מכיר בפירוש השי"ת מדבר עמו, אבל משחרב בית המקדש נסתלק ההכרה בפנים בפנים הו' לשמוע הדבור מלפניו רק מאחוריו שהוא כטעם כ'לאחר ידו', וכמו שאמרנו לעיל, דאחוריים רצה לומר מעללים שאין האדם מתכוין להם והיינו כי השי"ת משמיע אליו קולו מרצונו דרך בני אדם אלו, שהם מתכוונים מעצמם ומכוונתם לדבר זה לענין אחר, ואינו נמשך מכונת השי"ת בפירוש ובהיכר ברור לכל, רק כטעם מאחוריו.

ובו היו משתמשים אז — פירוש, שעל כל דבר היו רואים או שומעים קול או פעולת אדם אחד שלא נתכוין להם כלל וממנו היו יודעים לענינם ולצרכם, וכך היה השי"ת מזמין להם על כל דבר שהיו צריכים, וזהו ההשתמשות בבת קול כמו הנביאים על כל דבר שהיו צריכים היו שומעים הקול ממש שהשי"ת מדבר עמם לנוכח כך וכך פנים בפנים, ומשמתו נביאים היה מדבר עמהם מאחוריו והיינו קלא דהדרא; כידוע בחכמת הטבע שבמקום אשר יפסוק הקול ויפגיש באיזה דבר קשה, הקול מכה בו וחוזר ומשמיע קול הברה כאותו קול, וחכמי הטבע בנו מגדלים שהיו מחזירים הקולות זה לזה כמה פעמים, שהקול החוזר יחזור ויעשה קול החוזר, ככתוב בספריהם, כי קול החוזר נשמע כאילו הוא קול בפני עצמו שמשמיע אותו דבר, ובאמת אינו אלא האחוריים דקול הראשון אך אינו ניכר אלא לקול בפני עצמו...!'

והוסיף לבאר שם שענין ה'בת קול' הוא מקביל — במהות הענין וכן בתקופה — להתפתחות התורה שבעל פה בתלמוד בבלי, שמצד אחד כינויו (להלן כד.) 'חושך', שהוא נראה כחכמה אנושית מבני אדם, אך לאמיתו של דבר התלמוד כולו הוא דבר ה' בהעלם, והוא כאותו 'קול חור' מהארץ, לקול המסותר שנכנס ללבנות חכמי ישראל. ולכן ה'בת קול' הראשון, מצאנו אצל שמעון הצדיק (בסוטה לג), שהוא ראש חכמי המשנה ומשיירי כנסת הגדולה. עד כאן מדברי הכהן ז"ל.

עוד בבאור 'בת קול' ומשמעותו המילולית — ע' מורה הנבוכים ב, מב; רבנו בחיי דברים לג, ה; תוס' יום טוב יבמות טו, ו; אמת ליעקב סוטה לג.

'יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה (כמשה רבינו) אלא שאין דורו זכאי לכך' — כי גדולי הדור ומנהיגיו, מעלותם הרוחניות והגדולות כמו השראת שכינה ונבואה, ניתנות להם בעבור הכלל ולצורך הכלל, וכמו שאמרו על הכתוב לך רד — רד מגדולתך, לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם (רש"י שמות לב, ז). וכן: 'אם אין צאן אין רועה' (ערש"י ירמיה מה). (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יב תשל"א, כה תשל"ב).

וכבר מובא בספרים, שהמנהיג מקבל כחו ודרגתו הרוחנית על ידי העם, הלכך כשהדור אינו ראוי, גם המנהיג יורד מגדולתו. (ע' באר מים חיים ריש אמור; אהל משה (לר"מ מואלברום) דרוש לשבת הגדול עמ' 145, בשם הר"י מוארקין; צדקת הצדיק קנר קעב, ועוד).

(ע"ב) 'ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חביריי' —

'שורש ענוה — במקום שיש גדולה וכבוד, ירחיק עצמו ולא יכלול עצמו עם שאר בני אדם. כיצד? שהיה לפניו רבו, וזכר קושיא או תמיה אשר תמה או תירוץ אשר תירץ, אל יאמר לרבו או לחבירו, כך תרצתי או כך הקשיתי, אלא כך הקשית — כדי שלא יהנה לבבו. ועוד יתן לרבו או לחבירו הכבוד ולא לו, שכן מצינו במשה שאמר ליהושע 'בחר לנו אנשים'. מכאן למד רבן גמליאל כתב (אולי 'שכתב') שפיר מילתא באנפאי ובאנפי חביריי...

וצריך שיקדים שם חבירו לשמו לכל דבר. בלשון לעז: 'בוש אומניי' ולא יאמר 'נאיי איבש'. כמו שהיו עושין ב"ש וב"ה שהיה כל אחד מזכיר טעמו של חבירו קודם טעמו, כאשר הוא מספר שניהם. ואף בדברי העולם.

וכשיושב בשיבה ויודע קושיא ותירוץ טוב, אל יקפוץ לאמרו עד שיראה שלא ישומו על לב — אז יפתח פיו.

וכשהוא שומע שחבירו מדבר דבר אחד והוא יודע אותה כמו כן, אל יקפוץ ואל יכנס בדברי חבירו לומר ידעתי, אלא ישתוק וישמענו. כי פעמים רבות יהיה אשר ישמע בדבר טעם אשר לא שמע. וגם מה הנאה יש לו להתפאר בדבר לאמר גם כמוך ידעתי.

סוף דבר, כל מה שאדם יכול למעט כבודו כדי להגדיל כבוד יראי ה' — צריך לעשות... (ספר חסידים טו. מובא במרגליות הים).

דף יב

'ומפני מה לא עיברה אלישע, ששנת בצורת היתה' — מכאן משמע לכאורה שבשני רעבון אין מעברים אפילו מפני האביב. ולא כן כתב הרמב"ם (קדוש החדש ד, טז): 'ראה לי שזה שאמרו חכמים אין מעברין בשנת רעבון ובשביעית — שלא יעברו בהם מפני צורך הדרכים והגשרים וכיוצא בהם. אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן — מעברין לעולם בכל זמן'. וכבר השיגו הרמ"ה מפני סוגיתנו (וע"ש ב'כסף משנה').

ואפשר ליישב על פי מה שפירש הרמב"ם 'מפני האביב' — משום קרבן העומר הבא מן האביב (וכדברי 'יש מפרשים' שהביא רש"י לעיל יא), והלא כאן הקריבו את העומר, כמו שאמרו בגמרא, הלכך לא היה דרוש לעבר מפני האביב (ערוך לנר. וע"ע חזו"א או"ח קמ"ג; אור שמח קדה"ח ד, טז. וע' ישוב נוסף בספר הזכרונות לר"צ הכהן — עמ' 66).

'והא שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת ותפשו נשר... בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז... בירח שמת בו אהרן' — מחמת גזרות השלטון שגזרו שלא לעבר שנים, שלחו באגרת זו הודעה על העיבור בדרך רמוז, כדי שלא יתגלה הדבר. ולכן התחילו לספר על הזוג הבא מרקת, שהרואה את האגרת לא ירגיש שהיא עוסקת בענין העיבור, ואחר כך כתבו ענין העיבור ברמזים 'עמוסי ירכו... (עפ"י בן יהוידע. וע"ש באור רמזי האגרת בפרטות. ובימי רבא גזרו גזרות שמד 'עד דלא ידעי יוהכ"פ אימת' — חולין קא. וע' בזה בספר נפש חיה להר"ר מרגליות סח, א).

'חשובי מחשבי גלויי לא מגלו' — לכאורה משמע מדברי רש"י שבשעת הצורך מעברים קודם ראש

שאמרו שם שכשרע"ק היה חבוש בבית האסורים חיטבו עמו עיבור של שלש שנים מראש, מפני שחכם גדול היה ובקי בעיבור שנה. ויש מוכיחים מדברי הרשב"א בתשובה (ח"ו קצ) כהרמב"ם. ע' 'בירור הלכה'.
ה. היו הדיינים רשעים — אין השנה מתעברת על ידיהם, שקשר רשעים אינו מן המניין (עפ"י גמרא להלן כו. ורש"י).

אין מעברים את השנה אלא במזומנים לה, (שהזמינם הנשיא למעברים מבערב. רש"י).
א. יש סוברים שהזמנה כללית, 'השכימו שבעה מכם' — כשרה. ויש חולקים וסוברים שצריך לסיים את המזומנים.
ב. יש מי שכתב שאין לעבר בנוכחות אנשים אחרים מלבד הבית-דין המזומן (ערוך השלחן העתיד קדה"ח צה.ג. ומסתבר לפ"ז שרבו גמליאל לא עיבר באתו מעמד, וכמובא בירושלמי. [כתב שם שמתעם זה נקרא 'סוד העיבור'. אבל מדברי הרמב"ם (קדה"ח יא,א) יש ללמוד שנקרא כן ע"ש עומק חכמת העיבור שאינה ידועה אלא ליחידים. וערש"י ר"ה כ: ד"ה סוד העיבור]). ולא כן כתב המאירי (ע"ע בירור הלכה).

דף יא (י)

טז. א. האם צריך את אישור הנשיא והסכמתו לעיבור שנה? האם העיבור צריך אמירה?

ב. מפני אלו סיבות מעברים את השנה?

ג. חודש העיבור, כמה ימים יש בו?

ד. היכן מעברים את השנה?

ה. מה דינם של קידוש החדש ועיבור השנה בלילה?

א. אין מעברים את השנה אלא אם כן ירצה נשיא. מעשה ברבן גמליאל שהלך ליטול רשות אצל שלטון אחד שבסוריא ושהה לבוא, ועיברו את השנה על מנת שירצה רבן גמליאל. וכשבא ואמר רוצה אני — נמצאת שנה מעוברת (יא.).

א. ראש בית דין הגדול, שהוא ראש ישיבה של שבעים ואחד — הוא הנקרא 'נשיא' (ערמב"ם קדה"ח ד,יב. וע' גם בה"ל סנהדרין יז, ט ובכס"מ; רש"י להלן לג. ד"ה ואפי').

ב. היה הנשיא אחד מהזקנים היושבים לעבר את השנה, ודעתו היתה דעת מיעוט שלא לעבר; לכאורה יש לדייק מלשון הרמב"ם שמעברים, כדעת הרוב [וטעם הרוב, כי לאחר שעמדו למניין נחשב כאילו כל חברי בית הדין החליטו לעבר, והנשיא בכללם]. ואולם אפשר לפרש דבריו בענין אחר (עפ"י בירור הלכה). ודעת הגר"ח קניבסקי שליט"א במענה לשאלה זו שהולכים אחר הרוב. וכן כתב הגר"נ גולדברג שליט"א לדייק מלשון הרמב"ם כנ"ל [כי כן הוא הדין בכל מקום שהולכים אחר הרוב, ובלבד שיושבים ודנים ביחד ושומעים אלו את אלו. אבל כשהנשיא אינו משתתף בדיון אין מעברים אלא על תנאי שירצה, מפני שאין הולכים אחר הרוב כשאינם במושב אחד. ע"כ תורף דבריו]. והגר"א נבנצל שליט"א כתב שמחליטים לעבר ואז הברירה נתונה ביד הנשיא אם לקבל הכרעת הרוב או להתנגד.

ג. נחלקו הדעות, כאשר עיברו את השנה על מנת שירצה הנשיא, ולא בא עד שנכנס חודש העיבור — האם מועילה הסכמתו עתה למפרע ונתעברה השנה, או כיון שלהלכה בדאורייתא 'אין בריירה', לא חל העיבור למפרע (ע' מאירי, דו"ח רעק"א כתובות ג. מנחת חינוך ד; טו"א ר"ה לא:).

משמע בגמרא (כפרש"י) שצריכים אמירה מפורשת שתהא השנה מעוברת.

מדברי רש"י משמע שאמירת העיבור נעשית בקידוש החודש לשם אדר שני (ואולם גם אם עיבור ללא קידוש החדש — מעוברת. כן יש להוכיח ממה שאמרו להלן יב: 'עיבורה מאי... אין מקדשין את החודש' וכפרש"י). והתוס' חולקים וסוברים שבשעה שב"ד גומרים שתהא השנה מעוברת אומרים זאת, ואז נקבע העיבור. וכשבאו עדים אחר כך שראו את החודש, אפילו יקבעוהו בסתם — הרי זה אדר שני ממילא.

ב. על שלשה דברים מעברים את השנה: על האביב (— בישול התבואה, אם מתאחר. רש"י. ואפילו אם ביכר מעט — כדלהלן יב. ובר"ה אמור), על פירות האילן (שמתאחר בישולם מעבר לעצרת — זמן הבאת ביכורים), ועל התקופה (— איחור בתקופת תשרי, שחלה אחר התג כדלהלן). על שנים מהם מעברים ועל אחד מהם אין מעברים.

כתבו התוס' (בר"ה כא סע"א) שעל תקופת ניסן שתפול בעתה — מעברים עליה לבדה, ואין צורך בסיבה נוספת. (וע' אור שמח קדה"ח ג, ד).

איחור האביב ובישול הפירות (ערמב"ם) נקבע על פי שנים מתוך שלש ארצות שבארץ ישראל; יהודה ועבר הירדן והגליל. ואם בשנים מהם הגיע האביב ובישול הפירות, ובאחת לא הגיע — אין מעברים. ואם עיבורו — מעוברת. כן כתב הנצי"ב (העמק שאלה מו) עפ"י התוספתא [והיפך גירסת הירושלמי], שכן דרשו: 'אתם' — אפילו שוגגים ומוטעים. וכן הביא מהר"ן. [והצל"ח כתב (בברכות 30): שלא נאמר 'אפילו שוגגים' אלא בקידוש החדש, ולא בעיבור שנה].

כאשר אחד משלשת הטעמים הללו קיים, ניתן להוסיף סעד אחר — מפני הגדיים והטלאים שהם קטנים, או גוזלות שלא פרחו — כדי שיהיו גדולים בזמן הרגל, לצורך קרבן הפסח וקני יולדות (רש"י). כן פרשו רש"י ותוס'. ואולם ברמב"ם משמע שדברים אלו אינם מהווים סיבה אמתית לעיבור אלא משתמשים בהם כסעד בלבד.

ישנן סיבות נוספות לעיבור (ודי באחת מהן, ללא הטעמים דלעיל. תוס'): מפני הדרכים או הגשרים שנתקלקלו מהגשמים ויעכבו (או יסכנו) את העליה לרגל. וכן תנורי פסחים שנמוקו בחורף. וכן על גלויות ישראל שעקרו ממקומם ועדיין לא הגיעו לירושלים. אבל לא מפני השלג והצנה, והגלויות שלא עקרו ממקומם.

ישנה דעה אחת (יב.) שמעברים השנה מפני הטומאה — כאשר רוב הציבור טמאים ויאלצו לעשות הפסח בטומאה.

ג. כמה עיבור השנה — שלשים יום. רשב"ג אומר: חדש (— כ"ט יום). ופירש רב פפא דברי רשב"ג: רצו חדש רצו שלשים יום.

א. לתנא קמא, אפילו יראו עדים את המולד ביום שלשים באדר השני, אין מקבלים אותם לקדש החודש באותו יום. ולרשב"ג — מקבלים. ולדבריו בשעת שליחת האגרות שעדיין אין ידוע מתי יבואו עדי חודש ניסן, אפשר לכתוב שלשים ואפשר כ"ט ואין הקפדה בדבר [מאחר ומולד הלבנה כ"ט יום ומחצה ועוד], ויודעים בני הגולה שאין לסמוך על הלשון, כי מספר ימי החדש ייקבע רק בראיית הירח (עפ"י חזון איש קמב, ג ועוד).

ב. הרמב"ם (קדה"ח ה, ז) פסק כרשב"ג, וכמו שפירש רב פפא (ע' לקוטי הלכות).

ד. אין מעברים את השנים אלא ביהודה. עיברוה בגליל — מעוברת. העיד חנניה איש אונו: אם עיברוה בגליל — אינה מעוברת (לשכנו תדרשו ובאת שמה — כל דרישה שאתה דורש לא תהא אלא בשכנו של מקום. רבי יהודה בר"ש בן פוי).

- א. הרמב"ם פסק שמעוברת. ועוד מובא בירושלמי שאם אין יכולים לעבר בארץ ישראל, מעברים אותה בחוצה לארץ (מובא בתוס'). ויש חולקים (ע' במובא בשו"ת יביע אומר ח"ג חו"מ א, ג).
- ב. אם גדול החכמים שנסמך בארץ יצא חוצה לארץ ולא הניח חכם כמותו בארץ (עכ"פ חכם בענין העיבור. ע' או"ש קדה"ח ד, טז; שבט הלוי ח"א קכט, ד) — יכול לעבר שם (ברכות סג. יבמות קטו; תוס'). ויש חולקים (ע' פרקי דר"א ח וברד"ל).
- ג. כל זה אמור בקביעת העיבור ממש, ולא בחישוב בעלמא (עתוס' ושאר מפרשים כאן ולהלן כו.).

ה. אין מעברים את השנה אלא ביום. עיברוה בלילה — אינה מעוברת. ואין מקדשים את החדש אלא ביום. קידשוהו בלילה — אינו מקודש (תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב — כמשפט שאינו אלא ביום. רבי אבא).

דף יב

- יז. א. באלו שנים ובאלו נסיבות אין מעברים את השנה?
ב. מתי מחשבים אם השנה צריכה עיבור? מתי קובעים ומכריזים על העיבור? עד מתי אפשר לעבר, לכתחילה ובדיעבד?
ג. האם אפשר לעבר משנה לחברתה?
ד. האם עושים שנים מעוברות סמוכות זו לזו?
ה. האם מעברים את השנה מפני הטומאה?

א. אין מעברים את השנה בשני רעבון [כדמצינו באלישע], מפני שהתבואה חסרה וצריכים לאכול מן החדש. ולא בשביעית — מפני הטורת. ולא במוצאי שביעית. של בית רבן גמליאל היו מעברים במוצאי שביעית [שסובר מותר להביא ירק (ותבואה. רש"י) מחוצה לארץ, ואין חוששים להבאת גוש עפר עמו, המטמא משום 'ארץ העמים'. וחכמים אוסרים]. אימתי רגילים לעבר — ערב שביעית (להוסיף להם חודש לעבודת הקרקע. רש"י).

מרש"י ובתוס' מבואר שאפילו האביב וביכורי הפירות מתאחרים, אין מעברים בשני רעבון. ואולם הרמב"ם (קדוש החדש ד, טז) כתב מדעתו שרק מפני צורך הדרכים והגשרים ודומיהם אין מעברים, אבל מפני התקופה או האביב ופירות האילן — מעברים בכל זמן. והרמ"ה השיגו. וע"ע קרן אורה להלן כו.).

ב. אין מעברים את השנה לפני ראש השנה. ואם עיברוה — אינה מעוברת. מפני הדחק (שמה לא יהא שם ב"ד מופלא סמוך לאדר, או מחשש עיכוב המלכות. רש"י) — מעברים אותה אחר ראש השנה מיד.

לפרש"י, מבואר בגמרא שמפני הדחק אפשר שב"ד ישב על חישוב העיבור קודם ראש השנה, אבל אין מגלים אותו עד אחר ראש השנה — שלא ישכחו בני הגולה. וברמב"ם (קדה"ח ד, יג)